

Ocena rozprawy doktorskiej
mgr Beaty Łuszczak pt. „Wybory parlamentarne w województwie rzeszowskim
w latach 1989-1997”

Rozprawa doktorska mgr Beaty Łuszczak pt. „Wybory parlamentarne w województwie rzeszowskim w latach 1989-1997” powstała na Wydziale Socjologiczno-Historycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego pod kierunkiem Pani Profesor Jolanty Kamińskiej-Kwak. Dysertacja stanowi próbę prezentacji niepodejmowanego dotychczas na tak szeroką skalę problemu przebiegu procesów wyborczych w województwie rzeszowskim w okresie pierwszej dekady przemian demokratycznych w Polsce, a jej zakres przedmiotowy, chronologiczny oraz terytorialny w pełni predestynują ją do stania się podstawą starań o stopień naukowy doktora nauk humanistycznych z zakresu historii.

Rozprawa koncentruje się na przebiegu kolejnych aktów wyborczych w województwie rzeszowskim poczynając od wyborów kontraktowych roku 1989, poprzez pierwsze w pełni wolne wybory parlamentarne z 1991 r., przedterminową elekcję przeprowadzoną dwa lata później oraz ostatnie w ówczesnym układzie podziału administracyjnego państwa wybory parlamentarne 1997 r. We wszystkich omawianych przypadkach zaprezentowane zostały uwarunkowania wynikające z sytuacji politycznej w kraju, obowiązujące reguły wyborcze, przebieg kolejnych kampanii parlamentarnych oraz wyniki wyborów. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że dysertacja, mimo, że nosi wszelkie cechy rozprawy historycznej, sięga również po metody i dorobek *stricte* politologiczny, co w kontekście tematu jest w pełni zrozumiałe i stanowi widoczny atut recenzowanej rozprawy przesądzając o jej interdyscyplinarnym w dużej części charakterze.

Temat rozprawy sformułowany został w sposób prawidłowy i precyzyjny. Podobnie nie budzi żadnych wątpliwości jej zakres chronologiczny. Otwiera go cezura roku 1989, czyli jeszcze nie w pełni demokratycznych, ale już częściowo rywalizacyjnych wyborów do Sejmu

kontraktowego, zamyka zaś elekcja roku 1997, gdy wybory po raz ostatni odbyły się w ramach podziału administracyjnego kraju obowiązującego od połowy roku 1975. Zakres terytorialny rozprawy obejmuje obszar istniejącego w latach 1975-1998 województwa rzeszowskiego, jedynie w kontekście wyborów 1991 roku, w związku ze specyfiką ówczesnego podziału kraju na okręgi wyborcze, jest on poszerzony o tereny województwa tarnobrzeskiego. Trudno wprawdzie czynić z tego powodu zarzut Autorce, jednak wydaje się, że nie do końca w narracji o tym odstępstwie zdawała się pamiętać.

Rozprawa łącznie z załącznikami liczy 491 stron, konstrukcja oparta została o układ chronologiczno-problemowy. Praca składa się z pięciu rozdziałów, z których cztery poświęcone zostały kolejnym wyborom do Sejmu, natomiast piąty traktuje o wyborach do Senatu w całym omawianym okresie. Każdy z rozdziałów oparty został o ten sam schemat, w ramach którego omówione zostały obowiązujące przepisy ordynacji wyborczej, charakterystyka podziału na okręgi wyborcze, przebieg walki o mandaty (sytuacja na arenie politycznej, wyrażenie określone pola sporu politycznego, jego uczestnicy i prowadzona przez nich kampania wyborcza) oraz wyniki wyborów. Całość uzupełniają zakończenie, bibliografia, wykazy tabel, wykresów i ilustracji oraz wzbogacający dysertację aneks, w którym zamieszczono biogramy parlamentarzystów z województwa rzeszowskiego w omawianym okresie oraz bogaty materiał ilustracyjny prezentujący ulotki wyborcze z lat 1989-1997.

Konstrukcja pracy jest logiczna i nie budzi większych zastrzeżeń, chociaż wydaje się, że brakuje w niej klasycznego rozdziału wstępnego stanowiącego wprowadzenie do zasadniczej części rozprawy, odpowiadającej na postawione w tytule dysertacji pytanie badawcze. Rozdział taki mógłby zostać poświęcony nakreśleniu szerokiego tła przemian politycznych zachodzących w kraju w latach 1989-1997, dzięki czemu nie byłoby potrzeby tak obszernego jak obecnie odnoszenia się do kwestii ogólnopolskich w kolejnych rozdziałach. Zabieg taki pozwoliłby niewątpliwie na uzyskanie większej spójności narracji i uniknięcie sytuacji, w których omawianie kwestii związanych z przebiegiem kampanii wyborczych w województwie rzeszowskim musi być przerywane obszernymi wtrąceniami ukazującymi meandry polityki krajowej.

Pewne wątpliwości budzi również wyodrębnienie rozdziału dotyczącego wyborów do Senatu w województwie rzeszowskim. Wynikają one z charakteru parlamentarnych kampanii wyborczych oraz dostępności źródeł. Wybory do Senatu odbywały się bowiem w każdym z omawianych przypadków w tym samym terminie co wybory do Sejmu i trudno wydzielić kampanię wyborczą do Senatu jako taką. Główne partie polityczne często promowały bowiem w latach dziewięćdziesiątych swoich kandydatów łącznie i niewiele można znaleźć informacji

źródłowych na temat samych wyborów do izby wyższej. Włączenie wyborów do Senatu do rozdziałów obecnie dotyczących tylko wyborów do Sejmu wydawałoby się zatem korzystne zarówno z punktu widzenia zachowania proporcji w zakresie konstrukcji pracy (rozdział V jest wyraźnie krótszy od pozostałych), jak i samej narracji, w której w sposób naturalny można by łączyć kwestie związane z wyborami do obu izb, zwłaszcza w zakresie walki o mandaty. Z drobniejszych uwag dotyczących konstrukcji pracy podnieść należy nie do końca fortanne w niektórych fragmentach sztywne stosowanie wspomnianego wyżej z góry założonego podziału treści poszczególnych rozdziałów. Wskutek tego Autorka konsekwentnie wprowadza w układzie rozdziałów podrozdział o okręgach wyborczych nawet w sytuacji, gdy nie następowały w ich kształcie żadne zmiany w stosunku do poprzednich wyborów (przykładem podrozdział 3 rozdziału II składający się z zaledwie dwóch zdań tekstu uzupełnionych o ilustrację z obwieszczeniem Wojewody Rzeszowskiego w sprawie zasięgu terytorialnego okręgu wyborczego nr 29).

Pozytywnie oceniam zgromadzony i wykorzystany w rozprawie zasób źródeł i opracowań, warto pochwalić również umiejętność odpowiedniego dostosowywania wykorzystanych źródeł do poszczególnych problemów prezentowanych w pracy. Dysertacja powstała w oparciu o materiały archiwalne zgromadzone w Archiwum Państwowym w Rzeszowie oraz rzeszowskim Oddziale Instytutu Pamięci Narodowej, a także zbiory Archiwum Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność” Rzeszowie, Archiwum Instytutu Studiów Politycznych PAN, Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Rzeszowie, jak i liczne źródła drukowane, ze szczególnym uwzględnieniem prasy lokalnej, związkowej i samorządowej. W kontekście kwerendy źródłowej można by jeszcze ewentualnie postulować próbę dotarcia do dokumentów Okręgowej Komisji Wyborczej w Rzeszowie przechowywanych, jak sądzę, w miejscowej Delegaturze Krajowego Biura Wyborczego. Bezspornie mogłyby one pomóc uściślić dane dotyczące wyników poszczególnych elekcji podnosząc w ten sposób precyzyjność formułowanych na ich temat sądów i wniosków. Brakuje też nieco sięgnięcia po bardzo przydatne w tego typu pracach dotyczących historii najnowszej źródła wywołane. Pozyskany zasób źródłowy uzupełniają liczne opracowania z zakresu historii i nauk politycznych oraz wykorzystane w pracy źródła i publikacje internetowe. Oczywiście można by sięgnąć jeszcze po kolejne źródła i opracowania (np. książkę Krystyny Trembickiej „Okrągły stół w Polsce. Studium o porozumieniu politycznym”), jednak uznać należy, że z zadań związanych z kwerendą Autorka wywiązała się dobrze.

Mimo pewnych zastrzeżeń dysertację oceniam pozytywnie. Autorka racjonalnie definiuje problem badawczy i w sposób przemyślany konsekwentnie odpowiada w kolejnych czę-

ściach rozprawy na postawione pytania badawcze. Umiejętnie prezentuje uwarunkowania polskiej sceny politycznej, jej przeobrażenia na obszarze województwa rzeszowskiego oraz przebieg kolejnych kampanii wyborczych, chociaż pewne uwagi można zgłosić do sposobu omawiania wyników wyborów. Wyraźnie brakuje w tych partiach pracy typowo politologicznej wprowadzie, ale wydaje się, że niezbędnej z punktu widzenia celów pracy, analizy kształtowania się geografii wyborczej na obszarze województwa rzeszowskiego w omawianym okresie. Brakuje również bardzo w poszczególnych rozdziałach wniosków podsumowujących przebieg kolejnych wyborów i poprzedzających je kampanii. Z drugiej strony docenić należy bardzo bogaty materiał ikonograficzny, który znakomicie ilustruje narrację, czyniąc ją dzięki temu żywą i interesującą, przypominając, również recenzentowi, nieco już zapomniane realia polityczne lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Podobnie wartościowe są również zamieszczone w przypisach biogramy ważniejszych aktorów lokalnej sceny politycznej.

Przechodząc do oceny poszczególnych części dysertacji przypomnieć należy o zadaniach recenzenta, który winien nie tylko chwalić, ale i wskazywać na dostrzeżone w trakcie zapoznawania się z dysertacją błędy, czy uchybienia. W związku z tym pewne zastrzeżenia należy zgłosić już do wstępu, w którym Autorka niepotrzebnie przedstawiła sytuację społeczną i polityczną w województwie rzeszowskim w roku 1988 – wydaje się, że zadania wstępu są z założenia odmienne, a tego typu treści powinny się znaleźć w części zasadniczej pracy, czyli we wstępnych fragmentach rozdziału I. Poza tym zwraca uwagę brak we wstępie, istotnej z punktu widzenia metodologii badań, informacji dotyczącej sposobu rozwiązania w rozdziale II kwestii utworzenia w 1991 roku na omawianym obszarze znacznie większego i obejmującego również województwo tarnobrzeskie okręgu wyborczego.

Rozdział I rozprawy dotyczący wyborów czerwcowych ocenić należy pozytywnie. Został on oparty na licznych źródłach archiwalnych i drukowanych oraz istniejących opracowaniach, a treść w pełni odpowiada celom badawczym. Można wprowadzić zauważyć drobne nieścisłości (błędne imię Wacława Nycza na s. 70), czy powtórzenia w narracji (informacja o dalszych losach listy krajowej na s. 94), jednak generalnie należy docenić sposób zaprezentowania problemu i umiejętności w zakresie wykorzystania dostępnych do tego tematu źródeł. Za szczególnie interesujące uznać trzeba informacje pochodzące z zasobów IPN, zwłaszcza te związane z kontrolą operacyjną wyborów.

W rozdziale II tematem analizy stały się pierwsze w pełni wolne wybory parlamentarne roku 1991. Omówione one zostały zgodnie z obowiązującym w każdej z części dysertacji układem podziału treści. Poważnym problemem stało się jednak w tym przypadku ograniczenie możliwości korzystania ze źródeł archiwalnych (zasób IPN oraz Archiwum Państwowego

w Rzeszowie już tego okresu nie obejmuje) oraz wspomniany wyżej problem rozszerzenia granic obejmującego województwo rzeszowskie okręgu wyborczego. Z pierwszą kwestią Autorka poradziła sobie stosunkowo nieźle, sięgając po źródła drukowane oraz istniejące opracowania. Miejscami jednak niedobór źródeł jest dość widoczny, wskutek czego narracja zbyt często odchodzi od obszaru badań koncentrując się na kwestiach ogólnopolskich. Za szczególnie wartościowe i interesujące w rozdziale uznać należy przedstawienie niezwykle skomplikowanej mozaiki kandydatów startujących w tych wyborach w regionie. Problem rozmiarów okręgu wyborczego nr 29 pozostał natomiast nierozwiązany w praktycznie całym rozdziale. Co więcej, wydaje się nawet, że Autorka stara się go w tekście nie zauważać, czego najlepszym dowodem ilustrujące wyniki wyborów tabele 6 i 7 (s. 173-174), których tytuły sugerują jakoby chodziło o rezultaty dotyczące jedynie województwa rzeszowskiego.

W tej części pracy po raz pierwszy tak widoczny staje się brak rozdziału wstępnego, czego skutkiem stają się zbyt obszerne odniesienia do polityki krajowej w stosunku do tego co dotyczy województwa rzeszowskiego. Rozdział kończy analiza wyników wyborów i ich egzemplifikacja dokonana na przykładzie gmin Grodzisko Dolne oraz Tyczyn. Podobny zabieg zastosowany został również w kolejnych rozdziałach, w ich częściach traktujących o wynikach wyborów (pojawiają się jeszcze szczegółowe wyniki z gmin Sokołów Małopolski, Raniżów, Strzyżów, Tyczyn). W żadnym miejscu rozprawy Autorka nie uzasadnia jednak takiego zabiegu (nawet we wstępie) i nie wiadomo dlaczego akurat na przykładzie tych kilku gmin taka egzemplifikacja została dokonana. Istnieje wprawdzie podejrzenie graniczące z pewnością, że wynika to z dostępności źródeł (wyniki z tych gmin były publikowane w lokalnych, wydawanych przez samorządy periodykach), jednak taka informacja powinna się w pracy bezwzględnie znaleźć. Co więcej, należy z całą stanowczością stwierdzić, że tego typu zabieg nie może zastąpić i nie zastępuje prawidłowo przeprowadzonej analizy geografii wyborczej.

O ile rozdział II został wyraźnie naznaczony stygmatem braków wynikających z dostępnej podstawy źródłowej, to rozdział kolejny, podejmujący problematykę wyborów parlamentarnych roku 1993, większości wad swojego poprzednika już nie posiada i ocenić go należy znacznie wyżej. Mimo pewnych powtórzeń (np. związanych z numerami list poszczególnych komitetów wyborczych) oraz nieco dyskusyjnego układu treści w podrozdziale dotyczącym kampanii wyborczej (jest chronologiczny, a wydaje się, że powinien być problemowy), rozdział należy docenić, jest dobrze napisany i zawiera wiele interesujących i ważnych z punktu widzenia potrzeb rozprawy treści. Jako ciekawostkę można zauważyć, że znaleźć w nim nawet można wśród kandydatów Unii Polityki Realnej nazwisko byłego Rektora Uniwer-

sytetu Rzeszowskiego, a obecnego sekretarza stanu w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego prof. Aleksandra Bobko (na s. 206). Brakuje natomiast w rozdziale jednolitego podejścia do wszystkich komitetów biorących udział w wyborach 1993 (np. brak informacji o kandydatach Unii Demokratycznej – s. 201-203) oraz „tradycyjnie” już analizy ukształtowania się geografii wyborczej.

W rozdziale IV przedmiotem analizy stały się wybory roku 1997, czyli pierwsze w wolnej Polsce odbywające się po upływie pełnej kadencji parlamentu. Podobnie jak w poprzednich częściach omówiono w nim sytuację polityczną w kraju przed wyborami, regulacje prawne, podział na okręgi wyborcze (podrozdział o objętości zaledwie jednego akapitu!), kampanię wyborczą oraz wyniki elekcji. Analogicznie jak w rozdziale II stosunkowo dużo treści zawartych w tej części pracy poświęconych zostało kwestiom ogólnopolskim, jednak w warunkach określonego zasobu źródłowego trudno z tego czynić Autorce jakiś większy zarzut. Warto docenić zamieszczone w przypisach notki biograficzne kandydatów AWS w wyborach, z drugiej natomiast strony nasuwa się pytanie o przyczyny braku tego typu informacji o innych, przynajmniej tych ważniejszych kandydatach startujących z list pozostałych komitetów (widoczny jest tutaj brak konsekwencji). Wydaje się również, że prezentacja kandydatów do Sejmu przyjęła zbyt schematyczny charakter wyliczanki kolejnych nazwisk i Autorka mogłaby włożyć w tę partię tekstu więcej inwencji. Ponownie zabrakło w rozdziale próby analizy geografii wyborczej, nawet opartej o prezentowane w tabelach dane z gmin Grodzisko, Raniszów, Strzyżów, Sokołów Młp., Tyczyn.

Ostatni z rozdziałów poświęcony został przeprowadzanym w latach 1989-1997 wyborom do Senatu i ich przebiegowi w województwie rzeszowskim. Jak już zaznaczono, rozdział ten jest najuboższy zarówno w źródła, jak i materiał faktograficzny i jest to częściowo stan zrozumiały. Dlatego właśnie wydaje się, że bardziej korzystnym z punktu widzenia potrzeb narracji byłoby przeniesienie treści dotyczących kolejnych kampanii do Senatu do odpowiednich rozdziałów traktujących o wyborach do Sejmu. Na pewno zwiększyłyby to spójność narracji i pozwoliłyby uniknąć sytuacji, w której ewidentnie widoczne są w tekście braki źródłowe i faktograficzne. Generalnie rozdział ten uznać trzeba za najsłabszy i najmniej dopracowany w całej dysertacji, co, jak podejrzewam, może być skutkiem pośpiechu w jego przygotowywaniu. Opinię taką uzasadniają również bardzo schematyczny sposób konstruowania kolejnych podrozdziałów (lista kandydatów, nieliczne informacje o kampanii, powierzchowne przedstawienie wyników), niedopracowany sposób prezentacji wyników wyborów oraz brak próby podsumowania i wyciągnięcia wniosków z przebiegu kolejnych wyborów do Senatu w województwie rzeszowskim.

Pewien niedosyt budzi również zakończenie pracy. Z zasady powinno ono bowiem stanowić syntetyczną odpowiedź na pytanie badawcze postawione w temacie dysertacji. Tymczasem Autorka ewidentnie od takiej odpowiedzi ucieka, koncentrując się w tej części rozprawy na kwestiach ogólnopolskich i w niewielkim tylko stopniu nawiązując do procesów wyborczych zachodzących na obszarze województwa rzeszowskiego. Pojawia się wprawdzie nawet w tym kontekście przekrojowe zestawienie tabelaryczne obrazujące wyniki wyborów w kolejnych latach, jednak trudno doszukiwać się głębszej analizy problemu i wynikających z niej wniosków; nieco dalej natomiast (s. 383) Autorka zasygnalizowała jedynie problematykę ewolucji przebiegu kolejnych kampanii wyborczych w województwie rzeszowskim.

Warstwę językową i edytorską pracy ocenić należy pozytywnie. Tekst napisany został ładną polszczyzną, całość czyta się dobrze, chociaż pojawiają się błędy edytorskie i gramatyczne. Wartość pracy podnosi, jak już zaznaczono, zamieszczony w niej materiał ilustracyjny, a także zestawienia tabelaryczne, które jednak nie zawsze zostały prawidłowo opisane. Podkreślić należy również zamieszczenie w aneksie not biograficznych parlamentarzystów z województwa rzeszowskiego obecnych w Sejmie i Senacie w omawianym okresie, z drugiej jednak strony pamiętać należy, że Autorka skorzystała w tym wypadku, jak sama przyznaje, z gotowych baz danych dostępnych w Internecie. Nie budzi większych wątpliwości sposób zapisywania przypisów bibliograficznych, chociaż w części przypisów z prasy brakuje tytułów wykorzystywanych artykułów; pozytywnie ocenić należy również układ bibliografii.

Uwagi szczegółowe:

- Stosowanie w tekście wielu wcześniej nierozwiniętych skrótów – nie zawsze tak się dzieje, ale jest to widoczne we wstępie, czy też np. na s. 137.
- Brak konsekwencji w stosowaniu czasu przeszłego – np. s. 123, 157, 253, 301, 313.
- Zbyt schematyczne moim zdaniem tytuły rozdziałów i podrozdziałów – w sumie to rozwiązanie zrozumiałe w kontekście przyjętych założeń, ale można by tytuły nieco urozmaicić.
- Niezgodna z faktami informacja, że w 1975 r. zniesiono wojewódzkie rady narodowe – przypis na s. 4.
- Niezrozumiałe powtórzenie na s. 14 informacji o województwie rzeszowskim zamieszczonych już wcześniej w przypisie 2.
- Błędny zapis nazwiska Antoniego Macierewicza – Maciarewicz – s. 20, 106, 258 (dopiero na s. 311 pojawia się zapis prawidłowy).
- Wykresy ze s. 100-101 – w tytułach powinno być „w wybranych”, a nie „w poszczególnych”.
- Brak informacji o powstaniu PUS na XI Zjeździe PZPR – s. 109.
- Brak wyjaśnienia pojęcia „wojny na górze” w tekście rozdziału II.
- Siły zbrojne podporządkowano cywilnemu ministrowi a nie cywilnemu prezydentowi – s. 115.
- Powtórzenie informacji, że PC i SdRP wołały wiosenny termin wyborów – s. 125.
- Brak informacji o nazwiskach kandydatów do Sejmu niektórych ugrupowań, np. ludowców (s. 138), PPPP (s. 146), PC (s. 147).

- Zbyt duża część omówienia kampanii wyborczej do Sejmu w 1991 roku oparta na koncentrującym się na problematyce ogólnopolskiej opracowaniu A. Piaseckiego – s. 154-157, 166-167, 177.
- KW Porozumienie Ludowe, a nie KW Porozumienie Wyborcze – s. 169.
- W tytułach rozdziałów III oraz IV datacja nie powinna się znajdować w nawiasie – ona však określa, które wybory są przedmiotem rozdziału.
- Błędne rozwinięcie skrótu PUS – s. 182.
- Trudno się zgodzić z tezą, że ordynacja z 1993 r. modyfikowała procedurę „tylko w kilku kwestiach” – s. 185.
- Powtórzenie informacji o powstaniu i składzie Unii Pracy – s. 193.
- Przypis 260 – „Polityka i Społeczeństwo” a nie „Państwo i Społeczeństwo”.
- Zbigniew Rynasiewicz a nie Jan – s. 291.
- Błędny tytuł tab. 15 – s. 300.
- Zbędne z punktu widzenia tematu pracy omawianie przebiegu i wyników prawyborów we Wrześni oraz Wieruszowie.
- Brak danych procentowych w tabeli z wynikami wyborów w 1997 r. – s. 322.
- Brak proporcji w rozmiarach podrozdziałów w rozdziale V, poza tym niepotrzebny podział podrozdziałów na mniejsze części (niektóre zbyt krótkie).
- Brak informacji o kampanii wyborczej do Senatu w 1991 roku.
- Niezrozumiałe umieszczenie wyników wyborów do Senatu w 1993 r. w województwie rzeszowskim jedynie w tabeli poświęconej wynikom tych wyborów w gminie Grodzisko Dolne.
- Brak nazwisk wszystkich kandydatów do Senatu w wyborach 1997 roku – s. 368.
- Błędna legenda wykresu 4 – powinno być województwo rzeszowskie a nie Rzeszów – s. 380.

Ocena końcowa:

Podsumowując należy stwierdzić, że mimo podniesionych uwag i zastrzeżeń przedstawiona dysertacja mgr Beaty Łuszczak stanowi gruntowne i oryginalne opracowanie tematu badawczego i spełnia, w myśl ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z 14 marca 2003 r. (Dz. U. 2003, Nr 65, poz. 595 z późn. zm.), wymagania stawiane rozprawom doktorskim. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie do jej publicznej obrony.

Per- Gut